

УДК 343.2

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.6.45>**Юстина Бурачинська,**аспірант кафедри кримінального права і кримінології
Львівського національного університету імені Івана Франка

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СТВОРЕННЯ НЕБЕЗПЕКИ: СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ У ДОКТРИНІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Стаття присвячена аналізу наявних у доктрині кримінального права напрацювань щодо проблем кримінальної відповідальності за створення небезпеки. На основі цього узагальнено, які підходи щодо цієї проблематики є ustalеними, які дискусійними, а які залишились поза увагою науковців.

Ключові слова: делікти створення небезпеки, створення небезпеки як ознака складу злочину, об'єктивна сторона складу злочину, суспільно небезпечні наслідки, види деліктів створення небезпеки.

Постановка проблеми. Аналіз положень Кримінального кодексу України дає підстави стверджувати, що особа може підлягати кримінальній відповідальності не лише у разі заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони, але й у разі створення небезпеки заподіяння такої шкоди. Такими прикладами є, зокрема, ст. 239, ст. 253, ст. 267, ст. 272, ст. 277, ст. 282 КК України. У доктрині кримінального права такі злочини називають деліктами небезпеки або ж деліктами створення небезпеки. І хоча такий вид злочинів вже давно має окрему назву, дискусії щодо правової природи таких злочинів, їх видів залишаються відкритими. Оскільки вказаний вид злочинів не є новим, то науковці неодноразово звертались до аналізу тих чи інших аспектів кримінальної відповідальності за створення небезпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першою працею, в якій розглядалась проблематика створення небезпеки в контексті вчення про склад злочину, а саме суспільно небезпечні наслідки злочинної діяльності, є «Російське кримінальне право. Лекції. Загальна частина» М.С. Таганцева 1902 року. У радянський період проблематику створення небезпеки досліджували переважно під час аналізу об'єктивної сторони складу злочину такі вчені: М.Д. Дурманов, В.М. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецова, О.С. Міхлін, А.А. Піонтковський, М.Г. Угрехелідзе, Т.В. Церетелі.

У період незалежності України, продовжуючи традицію, закладену у радянській доктрині кримінального права, вчені також розглядають створення небезпеки в межах вчення про об'єктивну сторону складу зло-

чину. Зокрема, окремі аспекти проблеми кримінальної відповідальності за створення небезпеки досліджували такі науковці: М.І. Бажанов (можливість настання наслідків виділив як самостійний наслідок злочину), О.О. Дудоров (реальну можливість настання тяжких наслідків у деліктах створення небезпеки вважав своєрідним суспільно небезпечним наслідком), М.І. Панов (поділив на види суспільно небезпечні наслідки залежно від характеру й обсягу шкоди, а також аналізував природу та види деліктів створення небезпеки), О.О. Пашенко (досліджував місце загрози завдання шкоди в системі ознак об'єктивної сторони складу злочину), В.П. Тихий (аналізував природу та види деліктів створення небезпеки). Також у цей період окремі склади злочинів, ознакою яких є створення небезпеки, досліджували, зокрема, такі вчені: Н.О. Антонюк, С.В. Бабанін, К.Ю. Гаврилова, В.О. Єгорова, М.В. Іщенко, Є.В. Корнієнко, Г.С. Крайник, В. Н. Кубальський, В.К. Матвійчук, В.А. Мисливий, С.В. Незнайко, Н.В. Нетеса, О.С. Олійник, О.О. Пашенко, В.М. Присяжний, А.М. Пригула, Н.О. Сербіна, В.П. Тихий, Є.В. Фесенко, І.О. Харь та інші.

Варто зазначити, що в українській доктрині кримінального права відсутнє комплексне монографічне дослідження правової природи та підстав кримінальної відповідальності за створення небезпеки. Однак окремі аспекти даної проблематики висвітлювались у наукових статтях, підручниках, навчальних посібниках, а також частково згадувались у монографіях, які присвячені загалом дослідженню інших кримінально-правових проблем.

У сучасний період поки єдиним комплексним дослідженням цієї проблематики серед зарубіжних дослідників є дисертація російської вченої Г.Ю. Полупан на тему «Кримінальна відповідальність за створення небезпеки» (2013).

Мета цієї статті – проаналізувати наявні у науці кримінального права напрацювання щодо проблем кримінальної відповідальності за створення небезпеки. На основі цього аналізу узагальнити, які підходи у даній проблематиці є усталеними, які дискусійними, а які залишились поза увагою науковців та потребують подальшого наукового осмислення.

Вклад основного матеріалу. Варто зазначити, що у доктрині кримінального права створення небезпеки (загрози) розглядалось у межах дослідження таких інститутів, як: склад злочину; поняття злочину; незакінчений злочин; обставини, що виключають злочинність діяння.

Зокрема, у доктрині кримінального права України усталеною є позиція, відповідно до якої створення небезпеки (загрози) заподіяння істотної шкоди разом із реальною (дійсною) шкодою є видами суспільно небезпечних наслідків у складі злочину. Так, М.І. Бажанов серед видів суспільно небезпечних наслідків виділяє реальну небезпеку (загрозу) настання таких наслідків [2, с. 37]. На думку М.І. Панова, суспільно небезпечні наслідки залежно від характеру й обсягу шкоди, завданої діянням об'єкту злочину, можуть бути поділені на наслідки у вигляді реальної шкоди і наслідки у вигляді створення загрози (небезпеки) заподіяння шкоди [11, с. 123]. Л.П. Брич підтримує класифікацію наслідків залежно від ступеня змін в об'єкті, відповідно до якої наслідки поділяють на дійсну (фактичну) шкоду суспільним відносинам та загрозу заподіяння такої шкоди. На думку автора, щодо другого з названих видів наслідків у кримінально-правовій літературі доречно уточнюють, що йдеться про реальну загрозу заподіяння шкоди [4, с. 455]. О.О. Дудоров вважає, що своєрідним суспільно небезпечним наслідком є підстави вважати саму по собі реальну можливість настання тяжких наслідків [8, с. 173; 28, с. 199].

У доктрині кримінального права одностайно стверджується, що створення небезпеки заподіяння істотної шкоди входить до змісту поняття «суспільна небезпека», яке є ознакою злочину. Серед ознак злочину суспільну небезпеку виділяли ще в радянській доктрині кримінального права. Так, Н.Ф. Кузнецова вказує, що суспільна небез-

пека означає, що діяння шкідливе для суспільства, іншими словами, суспільна небезпека діяння полягає в тому, що воно заподіює чи створює загрозу заподіяння певної шкоди соціалістичним суспільним відносинам [15, с. 60]. У сучасній українській доктрині кримінального права загалом підтримується таке розуміння суспільної небезпечності. Науковці зазначають, що це матеріальна ознака злочину, яка полягає в тому, що діяння або заподіює істотну шкоду відносинам, що охороняються кримінальним законом, або містить у собі реальну можливість (створює загрозу) заподіяння такої шкоди [11, с. 74; 28, с. 105; 12, с. 42]. Вважаючи таку позицію загальноприйнятною, О.О. Дудоров додає, що цей дуалізм суспільної небезпечності зазвичай пов'язується з існуванням кримінальної відповідальності за делікти поставлення у небезпеку [7, с. 86]. На думку М.Р. Рудковської, «суспільна небезпека» як ознака поняття злочину – це категорія кримінального права, яка відображає заподіяння діянням, яке містить усі обов'язкові ознаки складу злочину, істотної шкоди об'єктові, який перебуває під кримінально-правовою охороною, або створення реальної загрози заподіяння такої шкоди. У контексті даної проблематики дослідниця також виділяє види суспільної небезпеки за характером суспільно небезпечних наслідків: а) суспільна небезпека діяння, яким заподіяно пряму дійсну істотну шкоду; б) суспільна небезпека діяння, яким створено загрозу заподіяння істотної шкоди. Проявом норм *sui generis* є норми, що передбачають кримінальну відповідальність за створення небезпеки заподіяння шкоди [23, с. 87–88].

У межах вчення про незакінчений злочин дослідники дійшли згоди, що як замах, так і готування спрямовані на вчинення закінченого злочину, заподіяння шкоди об'єкту і створюють для нього небезпеку. Під час замаху на злочин створюється, як правило, безпосередня небезпека заподіяння істотної шкоди об'єкту, бо вчиняється діяння, яке саме безпосередньо може призвести до закінчення злочину, в тому числі до настання наслідків у матеріальних складах злочинів. Натомість під час готування до злочину в усіх випадках створюється лише опосередкована небезпека, оскільки дії під час готування до злочину ніколи не можуть самі по собі, без учинення інших дій, заподіяти шкоду об'єкту, призвести до закінчення злочину і настання, зокрема, суспільно небезпечних наслідків у злочинах із матеріальним складом [11, с. 198; 8, с. 220; 28, с. 318, 324; 26, с. 70]. М.Д. Дякур вказує, що під час готування до злочину в усіх випадках виникає лише

опосередкована небезпека і лише створюються умови для вчинення злочину. У разі замаху на злочин особа ставить об'єкт кримінально-правової охорони у стан безпосередньої небезпеки заподіяння йому істотної шкоди, однак злочинний наслідок не настає взагалі, або настає інша шкода, яка не є конструктивною ознакою злочину, на який було вчинено замах [10, с. 535]. Тобто під час аналізу видів незакінченого злочину небезпеку заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони поділяють на опосередковану та безпосередню, однак вчені не проводять детального аналізу змісту такої небезпеки.

Під час аналізу обставин, що виключають злочинність діяння, вчені зазначають, що небезпека є однією з умов чи підстав правомірності заподіяння шкоди у разі крайньої необхідності. Така небезпека, що загрожує охоронюваним законом інтересам особи, суспільства або держави, не може бути усунена іншими засобами, крім заподіяння шкоди зазначеним інтересам. Вона може бути викликана різними джерелами, повинна загрозувати саме охоронюваним інтересам; вона повинна бути наявною, тобто безпосередньо загрозувати правоохоронюваним інтересам [11, с. 284 – 286; 8, с. 267]. Д.М. Мошенець зазначає, що у разі крайньої необхідності джерелами небезпеки можуть бути: дії сил природних явищ, дії технічних чинників, поведінка тварин, фізіологічні та патологічні процеси, які проходять в організмі людини [18, с. 54–55]. В.О. Навроцький вказує, що небезпека як умова правомірності заподіяння шкоди у разі крайньої необхідності є безпосередньою. Безпосередність небезпеки означає, що вона є дійсною – реально існуючою, а не уявною – здогадкою чи припущенням можливого заподіяння шкоди; вона є наявною – такою, коли є реальна, близька загроза заподіяння шкоди. Шкода є неминучою, якщо не вплинути на фактори, що її спричиняють. Також вчений зазначає, що небезпеку в даній обстановці не можна усунути іншими засобами, без нанесення шкоди. Тобто нанесення шкоди є єдиним – крайнім – засобом усунення загрози [28, с. 362]. Т.І. Якімець, характеризуючи наявність небезпеки як умову створення стану крайньої необхідності, вказує, що така небезпека є наявною та реальною (дійсною). Дослідник звертає увагу на законодавче визначення небезпеки, виражене у ч. 1 ст. 39 КК України у словах «що безпосередньо загрожує» і робить висновок, що йдеться про небезпеку, що вже реально існує, але не про ту, яка може виникнути у майбутньому. Автор солідаризується із тими вченими, котрі вважають, що небезпека, яка може виникнути у майбутньому, не

може створювати стан крайньої необхідності. Також вчений зазначає, що в обстановці, що склалася, неможливо уникнути небезпеки іншим чином, окрім заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам [33, с. 8, 9].

Також небезпека є однією з умов правомірності заподіяння істотної шкоди під час необхідної оборони. Д.М. Мошенець зазначає, що у разі необхідної оборони джерелом небезпеки є виключно суспільно небезпечні дії людей [18, с. 54]. Н.М. Плисюк наголошує, що оборонятися можливо від реальної, безпосередньої небезпеки, створеної небезпечними діями особи, яка вчиняє напад. Така небезпека виникає не тільки в момент посягання, але й у тих випадках, коли створюється реальна і невідворотна небезпека негайного вчинення посягання [21, с. 244]. В абз. 2 п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 1 від 26 квітня 2002 року «Про судову практику у справах про необхідну оборону» вказано, що стан необхідної оборони виникає не лише в момент вчинення суспільно небезпечного посягання, а й у разі створення реальної загрози заподіяння шкоди. З'ясовуючи наявність такої загрози, необхідно враховувати поведінку нападника, зокрема спрямованість умислу, інтенсивність і характер його дій, що дають особі, яка захищається, підстави сприймати загрозу як реальну [22]. Крім цього, у разі необхідної оборони шкода, заподіяна тому, хто посягає, повинна відповідати небезпеці посягання й обстановці захисту [18, с. 57]. Небезпечність посягання визначається: а) цінністю блага, яке охороняється законом і на яке спрямоване посягання, б) реальною загрозою заподіяння шкоди цьому благу з боку того, хто посягає [11, с. 274–275].

З'ясування правової природи «створення небезпеки» ускладнюється ще й тим, що і в юридичній літературі, і в КК України використовуються різні терміни для позначення «створення небезпеки». Зокрема, досить часто слова «небезпека» та «загроза» вживаються як синоніми. Так, деякі науковці вживають їх разом як тотожні за змістом поняття, наприклад, «(загроза) небезпека» (П.С. Берзін [3, с. 261]), або використовують їх як взаємозамінні (Т.М. Данилюк [6, с. 126], О.О. Дудоров [28, с. 200; 8, с. 173], Є.В. Фесенко [29, с. 121–122]), або ж по чергово застосовують обидва вищезазначені варіанти вживання, тобто і як тотожні за змістом, і як взаємозамінні поняття (М. І. Панов, В. П. Тихий [19, с. 258, 259]). Також про множинність термінів, якими позначають «створення небезпеки», свідчить аналіз норм чинного КК України. Зокрема, в частині статей використову-

ються конструкції «що створило небезпеку» (наприклад, ч. 1 ст. 241, ч. 1 ст. 276 КК України) або «що створило загрозу» (наприклад, ч. 1 ст. 272, ч. 1 ст. 282 КК України), при цьому відсутня певна логічна закономірність такого використання. На думку М.І. Бажанова, відмінність термінології, вжитої у різних статтях КК, зовсім не означає, що йдеться про неоднозначні поняття. Вчений вважає, що і загроза настання наслідків, і небезпека чи можливість їх настання – це одне і те саме, а саме реальна можливість настання наслідків [1, с. 151].

Вказану термінологічну неузгодженість можна пояснити наступністю кримінально-правових досліджень та кримінального законодавства. Як і українська державність, кримінальне право має багаторічну історію. У той час, коли Україна була у складі СРСР, її доктрина кримінального права розвивалась як складова частина радянської доктрини права. Зокрема, ключові кримінально-правові концепції та інститути, у межах яких досліджували створення небезпеки, ґрунтуються на дослідженнях радянського періоду. У кримінально-правових дослідженнях того періоду використовувались такі поняття, як «небезпека» (рос. «опасность»), «загроза» (рос. «угроза»), «можливість» (рос. «возможность») заподіяння суспільно небезпечних наслідків. Розмежування між поняттями «небезпека»/«загроза»/«можливість» заподіяння суспільно небезпечних наслідків не проводилось, автори, кажучи про одне з цих понять, мали на увазі створення небезпеки заподіяння шкоди. Така термінологічна синонімія перейшла і в доктрину кримінального права України.

Крім цього, така ж термінологічна наступність спостерігається у кримінальному законодавстві. Зокрема, КК України 1960 року містив порівняно невелику кількість статей (близько дванадцяти), у яких законодавець використовував різні конструкції для позначення деліктів створення небезпеки. У частині статей КК України 1960 року використовувались конструкції «що створювало небезпеку/загрозу» (наприклад, ч. 2 ст. 77, ч. 2 ст. 77-1, ч. 1 ст. 135 КК України 1960 року). Також у частині статей КК України 1960 року використовувались конструкції «могло спричинити / могло призвести / могло викликати» (наприклад, ст. 78, ч. 1 ст. 78-1, ст. 205, ч. 1 ст. 218 КК України 1960 року). У КК України значно збільшено кількість статей (близько двадцяти восьми), у яких передбачена кримінальна відповідальність за делікти створення небезпеки. У більшості з них законодавець використовує конструкцію «що створило небезпеку/загрозу» (наприклад, ч. 1 ст. 242, ч. 1 ст. 275 КК Украї-

ни), але у деяких ще вживається «могло призвести / могло завдати шкоди / могло спричинити» (наприклад, ч. 1 ст. 194, ч. 3 ст. 243, ч. 1 ст. 270-1, ч. 1 ст. 277 КК України). Очевидно, що вказану термінологічну множинність слід усувати. Зокрема, її необхідно подолати шляхом пошуку певної мовної нормативності – досягнення точності відображення словом явища, яке воно позначає, адже це сприятиме, зокрема, правильному розумінню змісту кримінального закону.

Незважаючи на те, що створення небезпеки не є новим поняттям для кримінального права, у доктрині кримінального права не напрацьовано чітких ознак, що характеризують його зміст, хоча й були окремі спроби вирішити це питання. Зокрема, М. І. Бажанов наводить аргументи на користь визнання можливості настання наслідків своєрідним наслідком злочину та водночас характеризує зміст поняття створення небезпеки [1, с. 153–154]. О.О. Пашенко в контексті встановлення місця загрози спричинення шкоди в системі ознак об'єктивної сторони злочину виділяє чотири ознаки стану загрози, вважаючи такий стан фактичним збитком, який негативно змінив суспільні відносини, поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність [20]. У межах своїх досліджень побіжно проблематику змісту поняття створення небезпеки торкалися й інші науковці, зокрема О.О. Дудоров (вважає, що створенням небезпеки об'єкту кримінально-правової охорони спричиняється принаймні організаційна шкода) [8, с. 173], В.М. Кудрявцев (розглядає можливість настання шкідливих наслідків з точки зору внутрішньої структури об'єкта злочинного посягання як порушення зовнішнього елемента цієї структури – правових відносин, встановлених для охорони відповідних інтересів) [13, с. 173], Н.Ф. Кузнецова (зазначає, що небезпека – це певний стан об'єкта у результаті суспільно шкідливих змін у ньому, здійснених злочинною дією суб'єкта злочину) [14, с. 25], М.І. Панов та В.П. Тихий (зауважують, що у разі створення небезпеки порушується стан захищеності, безпеки суспільних відносин, поставлених під охорону кримінального закону, а також безпечні умови їх функціонування) [19, с. 260 – 261], М.С. Таганцев (наголошує, що небезпека повинна існувати перш за все об'єктивно, незалежно від усвідомлення наявності такої небезпеки з боку того, хто її спричинив) [24, с. 280].

Більшість науковців «створення небезпеки» розглядали у системі ознак складу злочину. Зокрема, можна виділити чотири основні підходи щодо цього питання.

Представники першого підходу (М.Д. Дурманов [9, с. 40], О.С. Міхлін [17, с. 31, 32]) розглядають створення небезпеки заподіяння істотної шкоди як властивість злочинного діяння. Основним їхніми аргументами є те, що можливість заподіяння шкоди ще не є наслідком злочину, а також що не кожна зміна у зовнішньому світі є зміною в об'єкті.

Інший, протилежний підхід до даної проблематики полягає у тому, що створення небезпеки (реальна можливість заподіяння шкоди) є одним із видів суспільно небезпечних наслідків. Представники цього підходу (М.С. Таганцев [24, с. 279], М.Г. Угрехелідзе [27, с. 71–72], Н.Ф. Кузнецова [14, с. 23–24], Т.В. Церетелі [32, с. 68–69], О.О. Дудоров [8, с. 173; 28, с. 199–200], П.С. Берзін [3, с. 261], Т.М. Данилюк [6, с. 126], В.К. Гришук [5, с. 236]) наголошують, що внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння створюються такі умови, які за свого закономірного розвитку могли б заподіяти істотну шкоду для правоохоронюваного інтересу. Крім цього, необхідно доводити причинний зв'язок між діянням особи та станом небезпеки, що настав.

Представники третього підходу (В.М. Кудрявцев [13, с. 172, 174], Г.В. Тімейко [25, с. 86–87]) вважають, що створення можливості настання істотної шкоди є проміжним етапом між вчиненням злочинного діяння та фактичним злочинним наслідком. Аргументують таку позицію тим, що можливість настання істотної шкоди не можна віднести лише до властивостей діяння, а також не можна розглядати як дійсний злочинний наслідок у повному розумінні цього слова, тобто як фактичну шкоду об'єкту посягання.

На думку представників четвертого підходу (А.А. Піонтковський [16, с. 149–150], М.І. Панов та В.П. Тихий [19, с. 258–259], Є.В. Фесенко [29, с. 121–122]), створення небезпеки настання шкідливих наслідків є певним етапом у процесі становлення злочинного діяння; при цьому вони зазначають, що за певних умов створення небезпеки може бути або властивістю самого злочинного діяння, або певним його наслідком.

Варто зазначити, що такі розбіжності у підходах зумовлені, зокрема, тим, що у вчених наявне різне бачення суспільно небезпечних наслідків та їх видів.

Так, деякі науковці (М.І. Панов [11, с. 123], О.О. Дудоров [8, с. 173; 28, с. 199]) підтримують поділ суспільно небезпечних наслідків на наслідки у вигляді реальної (дійсної) шкоди та у вигляді створення небезпеки (загрози) заподіяння істотної шкоди. М.І. Панов вважає, що за певних умов ство-

рення небезпеки може бути або властивістю самого злочинного діяння, або певним його наслідком. О.О. Дудоров створення небезпеки вважає своєрідним суспільно небезпечним наслідком злочину.

В.К. Гришук зазначає, що суспільно небезпечні (злочинні) наслідки – це шкода, заподіяна конкретним суспільно небезпечним діянням об'єктові злочину, а так само створення загрози заподіяння такої шкоди, які передбачені як обов'язкова ознака об'єктивної сторони матеріального складу злочину нормою чинного кримінального закону [5, с. 236]. На думку вченого, створення небезпеки є одним із видів суспільно небезпечних наслідків злочину.

Т.М. Данилюк вважає, що загрозу заподіяння реальної шкоди доцільно вважати суспільно небезпечним наслідком. Адже для застосування кримінальної відповідальності у разі вчинення злочину, ознакою складу якого є «створення небезпеки», необхідно встановити, що, по-перше, має місце така «небезпека», по-друге, що ця «небезпека» виникла внаслідок суспільно небезпечної поведінки, тобто зробити не що інше, як встановити причинний зв'язок, а така ознака є обов'язковою виключно для злочинів із матеріальним складом [6, с. 126]. Матеріальними складами слід вважати як ті, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони яких кримінальний закон визнає конкретний суспільно небезпечний наслідок, так і ті, де такою ознакою визнається небезпека настання певних наслідків [6, с. 142]. Автор вважає, що створення небезпеки є одним із видів суспільно небезпечних наслідків злочинного посягання.

Т.В. Церетелі розрізняє наслідки в широкому та у вузькому значенні. Наслідок у широкому сенсі означає, що кожен злочин спричиняє певну зміну об'єктивного зовнішнього світу, при чому ця зміна може бути виражена або у фактичному заподіянні шкідливого наслідку, або у створенні можливості (створенні небезпеки) такого наслідку. Такий наслідок існує незалежно від того, чи вноситься законодавцем в диспозицію кримінального закону вказівка на фактичне настання шкоди чи на створення умов для її виникнення. Наслідки у вузькому сенсі – це суспільно небезпечна зміна в об'єкті злочину, прямо передбачена у диспозиції кримінального закону як ознака складу злочину. Від вузького поняття наслідку залежить поділ всіх складів на формальні та матеріальні [32, с. 68–69]. Створення небезпеки дослідниця вважає суспільно небезпечним наслідком злочину.

Н.Ф. Кузнецова розрізняє злочинні наслідки взагалі та злочинні наслідки як

елемент складу злочину. Злочинні наслідки взагалі – це шкідливі зміни в охоронюваних кримінальним законодавством суспільних відносинах. Дослідниця зазначає, що суспільно небезпечне діяння зазвичай спричиняє багато шкідливих наслідків. Але серед них тільки один, якщо нема повторності чи сукупності злочинів, є елементом складу злочину. Злочинні наслідки як елемент складу злочину – суспільно шкідливі зміни в охоронюваному кримінальним законодавством об'єкті посягання. Зміни в об'єкті посягання бувають двох видів: у вигляді нанесення фактичної шкоди соціалістичним суспільним відносинам і у вигляді створення небезпеки, реальної можливості нанесення фактичної шкоди [14, с. 10, 19–20]. На думку вченої, створення небезпеки є одним із видів суспільно небезпечних наслідків злочинного посягання.

П.С. Берзін пропонує чотири варіанти використання терміна «наслідки»: 1) суспільно небезпечні наслідки – для позначення результату суспільно небезпечної поведінки в її найбільш загальному розумінні, або, інакше кажучи, результату так званої кримінально-правової аномалії; 2) злочинні наслідки – для позначення результату певного типу суспільно небезпечної поведінки (діяння), визначеного законом як злочин певного виду; 3) наслідки як елемент складу злочину – для позначення законодавчої моделі результату злочину певного виду (як елемент об'єктивної сторони складу конкретного злочину); 4) кримінально-правові наслідки – для позначення системи заходів кримінально-правового впливу, що застосовуються за відповідний тип суспільно небезпечної поведінки [3, с. 155–156, 720–721]. Створення загрози (небезпеки) реального заподіяння шкоди автор вважає одним із видів суспільно небезпечних наслідків злочину.

На думку В.М. Кудрявцева, злочинний наслідок – це передбачена кримінально-правовою нормою матеріальна чи нематеріальна шкода, спричинена злочинним діянням об'єкту посягання – охоронюваним законом соціалістичним суспільним відносинам та їх учасникам. Автор виділяє основні та додаткові наслідки. Основними наслідками слід вважати ті, саме для запобігання яких встановлена дана кримінально-правова норма. Додаткові наслідки є факультативним елементом складу: якщо вони настали, вони будуть елементом складу, якщо їх у даному випадку не було, то кримінальна відповідальність не виключається, оскільки настали основні наслідки. Також дослідник наголошує, що поняття «формальних» і «матеріальних» злочинів стосується питання не про те,

настають чи не настають шкідливі наслідки, і не конструкції складів злочинів, а тільки побудови диспозиції кримінально-правової норми [13, с. 136–138, 140, 156]. На думку дослідника, створення можливості настання істотної шкоди є проміжним етапом між вчиненням злочинного діяння та фактичним злочинним наслідком.

М.Д. Дурманов вказує, що злочини за радянським кримінальним правом не можуть ділитись на дві категорії (формальні та матеріальні): немислима категорія формальних злочинів – злочини завжди мають матеріальний характер. Може йтися про два типи складів злочинів, по-різному сконструйованих законом залежно від включення чи не включення настання шкідливих наслідків у число (кількість) ознак, що характеризують об'єктивну сторону злочину. На його думку, у всіх випадках, коли не можна конкретно встановити шкоду (хоча вона й наявна), склад злочину включає тільки відповідне суспільно-небезпечне діяння [9, с. 38–40]. Вчений вважає створення небезпеки заподіяння істотної шкоди властивістю злочинного діяння.

Невизначеність щодо ознак поняття «створення небезпеки» безпосередньо впливає на визначення обсягу цього поняття. Зокрема, у юридичній літературі також наявне різне бачення науковців щодо видів деліктів створення небезпеки. Це питання розглядається вченими на рівні наукових статей.

Так, Т.В. Церетелі пропонує делікти створення небезпеки поділити на делікти абстрактної та делікти конкретної небезпеки. У першому із видів оголошується караним саме діяння, тобто склад злочину вичерпується діянням та доказувати створення небезпеки непотрібно. Для другого виду, навпаки, потрібно доказати не тільки скоєння діяння, але й настання небезпеки для тих чи інших благ [31, с. 56, 61]. М.І. Панов та В.П. Тихий ставлять під сумнів дану класифікацію, вказуючи, що більш прийнятним є поділ деліктів створення небезпеки на делікти потенційної та актуальної небезпеки. У деліктах потенційної небезпеки склад злочину вичерпується фактом вчинення суспільно небезпечного діяння і доказувати настання специфічних наслідків у виді створення небезпеки заподіяння шкоди певним правоохоронюваним благам не потрібно. Делікти актуальної небезпеки завжди потребують доказування не тільки вчинення суспільно небезпечного, кримінально-протиправного діяння, але й наявності небезпеки від цього діяння тим чи іншим благам [19, с. 261–264].

Аналіз вищезазначених підходів щодо видів деліктів створення небезпеки дає під-

стави вважати, що за допомогою різної термінології автори позначають одне і те ж саме. Так, Т.В. Церетелі в основу поділу деліктів створення небезпеки ставить такі категорії діалектики, як «можливість» та «дійсність». Можливості поділяють на абстрактні (формальні) – такі, що можуть перетворитися у дійсність, але не мають усіх необхідних для цього умов, і конкретні (реальні) – які мають об'єктивні умови для безпосереднього втілення у дійсність [30, с. 393]. У свою чергу М.І. Панов та В.П. Тихий в основу поділу ставлять такі засадничі поняття філософії Аристотеля, як «акт» і «потенція», оскільки Аристотель пов'язував питання переходу можливості у дійсність із рухом від потенції до акту [30, с. 15–16, 393].

Висновки

Враховуючи вищеведене, можна зробити висновок, що у кримінальному праві України не було здійснено комплексного монографічного дослідження проблематики кримінальної відповідальності за створення небезпеки. Окремі аспекти даної проблематики висвітлювались у наукових статтях, підручниках, навчальних посібниках, а також лише частково згадувались у монографіях, присвячених загалом іншим кримінально-правовим питанням.

На підставі аналізу досліджень науковців щодо проблематики кримінальної відповідальності за створення небезпеки виділено питання, щодо яких у доктрині кримінального права відсутні дискусії, ті проблеми, щодо яких існує значне розходження позицій, та такі, що взагалі малодосліджені.

Дискусійними є питання щодо термінологічного апарату для позначення створення небезпеки, місця «створення небезпеки» у системі ознак складу злочину, щодо видів деліктів створення небезпеки. Також не напрацьовано чітких ознак, що характеризують зміст поняття створення небезпеки.

Малодослідженими залишаються питання правової природи створення небезпеки, змісту створення небезпеки, впливу ознак суб'єктивної сторони на створення небезпеки. Також відсутнє уніфіковане розуміння створення небезпеки як ознаки складу злочину. Не напрацьовано критеріїв виокремлення законодавцем «створення небезпеки» як ознаки складу злочину. Ці питання потребують подальшого вивчення, адже їх з'ясування сприятиме правильному розумінню змісту кримінального закону, а також ефективному застосуванню його положень на практиці, зокрема, в частині кримінальної відповідальності за створення небезпеки.

Список використаних джерел:

1. Бажанов М. И. О различных трактовках некоторых признаков объективной стороны преступления в науке уголовного права. *Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб.* 1999. Вип. 40. С. 145–155.
2. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть. Днепропетровск : Пороги, 1992. 168 с.
3. Берзін П. С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення : монографія. Київ : Дакор, 2009. 736 с.
4. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутрішніх справ, 2013. 712 с.
5. Гришук В. К. Кримінальне право України: загальна частина : навчальний посібник. Хмельницький, 2005. 570 с.
6. Данилюк Т. М. Теоретико-прикладні проблеми встановлення моменту закінчення злочину : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2009. 201 с.
7. Дудоров О. О. Поняття злочину. Класифікація злочинів. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2003. № 1. С. 84–102.
8. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваїте, 2014. 944 с.
9. Дурманов Н. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву. Москва : Госюриздат, 1955. 212 с.
10. Дякур М. Д. Відмежування замаху на злочин від готування до злочину. *Держава і право.* 2008. № 39. С. 532–537.
11. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2010. 456 с.
12. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. 3-тє вид., перероб. та доп. / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Київ : Юридична думка, 2004. 352 с.
13. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. Москва : Госюриздат, 1960. 244 с.
14. Кузнецова Н. Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. Москва : Госюриздат, 1958. 219 с.
15. Кузнецова Н. Ф. Преступление и преступность. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1969. 231 с.
16. Курс советского уголовного права: Часть Общая / под ред. А. А. Пионтковского. Москва : Наука, 1970. Т. 2. 516 с.
17. Михлин А. С. Последствия преступления. Москва : Юридическая литература, 1969. 104 с.
18. Мошенец Д. М. Співвідношення необхідної оборони та крайньої необхідності. *Митна справа.* 2013. № Спец. вип. С. 53 – 57.
19. Панов Н. И., Тихий В. П. Уголовная ответственность за создание опасности. *Вибрані наукові праці з проблем правознавства.* Київ : Ін Юре, 2010. С. 258–266.

20. Пашенко О. О. До питання про загрозу спричинення шкоди в кримінальному праві. *Проблеми законності: респ. міжвідом. наук. зб.* 2007. Вип. 90. С. 141–148. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/582/1/Pr_zak90.html#%D0%9F%D0%B0%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.
21. Плисюк Н. М. Основні ознаки перевищення меж необхідної оборони. *Університетські наукові записки.* 2006. № 2. С. 240–246.
22. Про судову практику у справах про необхідну оборону: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001700-02> (дата звернення: 07.05.2019).
23. Рудковська М. Р. Суспільна небезпека як ознака поняття злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2017. 187 с.
24. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. Москва : Наука, 1994. Т. 1. 380 с.
25. Тимейко Г. В. Общее учение об объективной стороне преступления. Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского ун-та, 1977. 216 с.
26. Тихий В. П. Готування до злочину (коментар статті 14 Кримінального кодексу України). *Вісник Конституційного Суду України.* 2004. № 3. С. 70–72.
27. Угрехелидзе М. Г. Проблема неосторожної вини в уголовном праве. Тбилиси : Мецниереба, 1976. 132 с.
28. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
29. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони. Київ : Атіка, 2004. 280 с.
30. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук та ін. ; НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
31. Церетели Т. В. Деликты создания опасности. *Сов. государство и право.* 1970. № 8. С. 56–64.
32. Церетели Т. В. Причинная связь в уголовном праве. Москва : Юрид. лит., 1963. 383 с.
33. Якімець Т. І. Крайня необхідність за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2008. 14 с.

Стаття посвячена аналізу досліджень относительно проблем уголовной ответственности за создание опасности, существующих в доктрине уголовного права. На основании этого обобщены устоявшиеся подходы к этой проблематике, дискуссионные, а также те, которые остались без внимания ученых.

Ключевые слова: деликты создания опасности, создание опасности как признак состава преступления, объективная сторона состава преступления, общественно опасные последствия, виды деликтов создания опасности.

The article is devoted to the analysis of the researches on the issues of criminal liability for the creation of a danger in the doctrine of criminal law. On the basis of this is generalized, which approaches to this problem are fixed, controversial, and which remained beyond the attention of scientists.

Key words: delicts of the creation of danger, the creation of danger as an element of a crime, the objective side of the crime, socially dangerous consequences, types of delicts of the creation of danger.